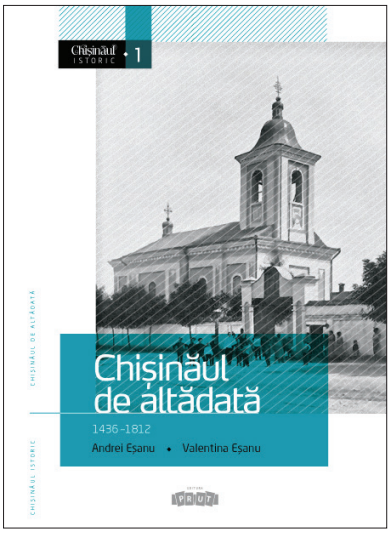
O NARAȚIUNE ISTORICĂ REPREZENTATIVĂ ȘI EDIFICATOARE DESPRE CHIȘINĂU

Dr. hab., prof. univ. **Aliona GRATI**
E-mail: alionagrati@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4289-2054
Centrul de studii filologice „Eugen Coșeriu”
Universitatea de Stat din Moldova

La sfârșitul anului 2021, la Editura „Prut Internațional” a apărut un amplu op despre istoria Chișinăului medieval. Titlul acestei cărți este *Chișinăul de altădată 1436–1812. Studiu monografic, corpus de documente și alte materiale*, iar autorii sunt faimoșii istorici Andrei Eșanu, academician al Academiei de Științe a Moldovei, profesor, și Valentina Eșanu, doctor în istorie. Orașul nostru a meritat demult o asemenea lucrare – una elaborată de cercetători cu autoritate câștigată în timp și care, în baza analizei surselor arheologice, a documentelor de istorie și a unui număr impunător de contribuții științifice la temă, să-i fixeze o narațiune istorică reprezentativă și edificatoare.

Înainte să punctăm argumentele noastre, ținem să menționăm că lucrarea face parte dintr-un proiect mai larg („Monografia Chișinăului”) al Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova și al Grupului Civic pentru Patrimoniul Cultural, constituind primul volum dintre cele cinci preconizate pentru prezentarea tuturor etapelor de istorie (peste cinci secole) a orașului Chișinău. Viziunea unei asemenea reconstrucții academice actualizate îi aparține lui Sergiu Musteață, doctor habilitat în istorie și lui Alexandru Corduneanu, cunoscut om de cultură.

Volumul împarte materialul în două „Părți”, prima, *Investigații și explorări în istoria Chișinăului de altădată (1436–1812)* conținând textul cercetării istoricilor, a doua – *Corpusul de documente și alte materiale* apărute în această perioadă istorică. Distribuirea bipartită nu trebuie să inducă în eroare, să creeze impresia simplității, căci lucrarea pune la dispoziție un ansamblu complex de elemente paratextuale, materiale furnizate de către cercetători cititorilor pentru a le simplifica înțelegerea și orientarea în vastul volum de informații: *Introducere*, *Abrevieri*, *Semne convenționale și prescurtări de cuvinte*, *Tabel cronologic*, *Glosar*, *Indice de nume și de locuri*, informații rezumative în engleză și, mai important, la subsol, trimiteri bibliografice, al căror număr voit exhaustiv în vederea cuprinderii a ceea ce s-a scris în materie de istorie a

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU. *Chișinăul de altădată (1436–1812)*. Chișinău: Prut Internațional, 2021. 616 p.

Chișinăului face față proiectului științific. Astfel, cartea este inclusiv un model de acreditare a excelenței într-o monografie de tip academic.

Așadar, ca și alte orașe și târguri medievale românești, Chișinăul a apărut în plin secol al XVII-lea pe o moșie mănăstirească, grație situării avantajoase, la un moment dat, de-a lungul vechilor căi comerciale care întretăiau teritoriul dintre Carpați și Nistru. Până la 1818, când a devenit capitala provinciei anexate la Rusia țaristă, localitatea și-a avut cristalizate toate elementele pentru a fi numit oraș, înfruntând stoic denigrările care i s-au adus de noii stăpâni ai locului și ai istoriei, adică era deja un centru urban, un centru administrativ și de apărare cu pârcălabi, serdari, vornici, beșlii și ceauși; un centru comercial, meșteșugăresc, vamal, poștal; avea „viață cotidiană, ecleziastică și culturală”; își fondase instituțiile instructiv-educative și ecleziastice, beneficiind de protecția unor domnitori moldoveni. Fiecărui aspect în parte i se acordă spațiu suficient, dar nu prea întins, pentru demonstrații documentare, analize și comentarii. Cuprinsul arată ca o

colecție de mini-monografii, la care poți apela succesiv sau în funcție de interes. Calitățile enciclopedice se dezvăluie și în capacitatea autorilor de a rezuma într-o coerență atractivă un mare și divers volum de informații pe marginea fiecărui subiect.

Interpretarea originilor toponimului Chișinău – pe de o parte, a felului în care au făcut-o alți istorici și, pe de altă parte, articulând clar opțiunea auctorială – era absolut necesară, nu neapărat din rațiuni filologice, ci pentru că, odată situată în timp, proveniența numelui indică vechimea istorică a așezării. Acest lucru este valabil și pentru denumirea râului Bâc. Firește că teritoriul, prielnic din punct de vedere climatic și geografic, a fost locuit și anterior momentului în care localitatea a început să fie numită în felul în care l-am moștenit, fapt dovedit de săpăturile arheologice (ipotezele celor mai importanți arheologi sunt trecute în text). Pentru o lucrare de istorie, importante erau și clarificările pe marginea primelor documente care atestau existența localității Chișinău.

Succinte informații primesc satele de o parte și de alta a râului Bâc care au format aglomerația urbană Chișinău: Vovințeni, Buiucani, Chișinău, Hrușca, Munceşti, Visterniceni, Ghețăoani și Ciocana. Satul și moșia Chișinău „mai bine de o sută de ani localitatea de pe râul Bâc s-a aflat în stăpânirea fiilor, nepoților și a strănepoților lui Vlaicu pârcălab" (o imagine în formă de arbore, plăcută estetic, ilustrează această succesiune de moștenitori). Apoi, unele sate din proximitate au trecut în stăpânirea unor mănăstiri de la Iași, altele au rămas boierești în continuare (documentele de epocă stau dovadă).

În contextul evenimentelor prezentate în monografie, compartimentul despre Biserica domnească *Sfântul Nicolae* din Chișinău, prima dintre bisericile cunoscute ale Chișinăului, unde s-a înfiripat și primul târg al Chișinăului, este de o importanță covârșitoare. În afară de faptul că de această biserică se leagă semnificații topografice și culturale esențiale, subiectul a constituit un element de discuție al istoricilor. S-a polemizat atât în privința locului unde a fost situată, cât și din punct de vedere al raportului acesteia cu Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*, numit și *Soborul Vechi*. Autorii consideră, spre deosebire de alți istorici, că acestea erau situate în locuri și au fost construite în timpuri diferite: mai întâi Biserica *Sfântul Nicolae* a fost ridicată în locul în care astăzi se află Maternitatea nr. 2 de pe bulevardul Grigore Vieru; ulterior, *Soborul Vechi* – pe moșia Buiucanilor, unde s-a extins târgul după 1711. A se vedea și „Problema *locului domnesc*" cu „rezolvarea" pe care o dau autorii.

Unul dintre atuurile cărții este dialogul cu alți istorici, polemicile alternate cu dovezi dau discursului un ritm retoric și o expresivitate stilistică ce întreține atenția cititorului, nu neapărat de formație istorică. Orice interesat poate afla o mulțime de lucruri despre Chișinăul de altădată. Este fascinant să urmărești metamorfozele de la târg mănăstiresc la centru comercial și capitală a guberniei, să ai toate dovezile că până la 1812, Chișinăul a avut o evoluție firească, în pofida devastărilor din timpul războaielor ruso-turce desfășurate pe teritoriu Moldovei, și nu și-a obținut „actele" civilizației urbane din mila mai marilor lumii, cum s-a încercat să ni se inducă ani la rând.

Privind cu ochii de filolog interesat de expresivitatea literară, ne-am lăsat captivați de bogăția lexicală cu care se descrie diversitatea produselor cu care se făcea negoț la Chișinău: „Pentru a ne crea o imagine mai clară despre spectrul mărfurilor într-o băcănie de pe acele timpuri, ne vom referi la un caz al unui negustor bacal din Iași, la care se putea procura: «undelemn, orez, săpun bun, stafide de diferite calități, curmale de Egipt, migdale cu coajă, măsline negre, zeamă de lămâie, roșcove de calitate superioară sau proaste, piper, cafea de Iemen, cafea cobac, halva de Adrianopol scumpă, halva de Constantinopol, de trei ori și jumătate mai ieftină, smochine de diferite calități, cracatiță bună sau cracatiță de melidon, lacherdă, sardele, zahăr canar, fidea albă sau galbenă, oțet de vin sau de mied». Despre alte mărfuri aduse și vândute la Chișinău pe acele timpuri putem judeca și după spectrul de produse care treceau prin vama din aceeași urbe: vin străin, votcă, cafea, undelemn, blănuri, piei, haine, cărți, fructe exotice: «alămâi, portocali, chitri și rodii, făstăcuri, castane»; «rahat-lucumuri, pedenii, ardenii, perje uscate»; produse de mare: «suta, calamari, astachi, caracatiți, pește, scoici de mare»; cereale, grâu, orz ș.a." (p. 117). Aceste și alte bunătăți se vindeau cântărite de „cântarul târgului" (p. 124).

La fel de interesant este spectrul de meșteșuguri din Chișinău: „Precum reiese din recensământul din 1774 aici activau: «Panaite brăhar, ... Oxăntii dulghier,.. Gheorghiță olar, Lupu, Neculai și Vasilii cojocari, ... Dragomir, Ilii, Ion și Ștefan bărbieri,... Nicolae și Grigoraș blănari,... Lupu și Dumitrașco hămurari,... Vasile Șchiopu, Stanciul, Sirghii, Hariton, Ștefan și Andrii croitori,... Nicolai butnar,... Oxântii și Grigoraș tăbăcari,... Ion argintar și Velesco herar»; în Buiucani, unde se extinsese târgul îi aflăm pe «Sârghie Giosan talmaci, Zaharie butnar,... Ștefan Iftimi, Ion și Constantidin tăbăcari», iar în Ghețăoani și Visterniceni, de cealaltă parte a râului, pe lângă alți olari, cojocari, îi întâlnim pe «Ion ciubotar,... Lupu căldărar,... Nistor pâslar și Constantin harabagiu»" (pp. 127-128).

Odată cu dezvoltarea localității se modifică și structurile ei administrative. Andrei și Valentina Eșa-

nu explică felul în care funcționau aceștia, precum și denumirile și competențele principalilor actori care răspundeau de Chișinău și de regiune. Orașul nu era doar centru administrativ, dar și „loc de contacte diplomatice" (p. 182) încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în condițiile în care Nistru marca hotarul între două puteri gata să se încaiere în lupte: (a se remarca formula literară cu care autorii exprimă această stare de lucruri) „... după încheierea păcii de la Iași (1792) de cealaltă parte a Nistrului bătea nerăbdător din copită armăsarul încălecat de țarul Rusiei, iar de astă parte căuta să-și păstreze pozițiile sultanul turc, atât de înfiorător și dornic de noi cuceriri" (p. 184).

În urma reformei învățământului din Moldova de la 1766, la Chișinău a fost deschisă o școală domnească cu finanțare din vistieria princiară. În favoarea acestei afirmații autorii prezintă documente convingătoare. „Școala ce vechi" activa, pe la 1795, într-o casă special clădită pe lângă Mănăstirea *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*. În timpul războiului ruso-turc din 1786-1791, aceasta și-a întrerupt activitatea. O a doua școală „de limbă elinească și moldovenească", cu învățământ elementar și mediu, a fost deschisă în 1803, dar și aceasta a fost nevoită să-și închidă ușile când un nou război ruso-turc (1806–1812) a trecut peste Chișinău.

Reconstituirea trecutului spiritual al Chișinăului a fost în atenția mai multor cercetători. Meritul autorilor Andrei și Valentina Eșanu stă în prezentarea punctuală (începuturile și vechimea, locul amplasării) a zece biserici din Chișinău și din suburbiile sale, înființate până la 1812. Istoriile bisericilor *Nașterea Maicii Domnului* (Măzărache), *Buna Vestire*, *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* (*Soborul Vechi*), *Sfântul Proroc Ilie*, Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din Buiucani, *Învierea Domnului* (Râșcanu), *Sfântul Gheorghe* din Petricani, *Înălțarea Domnului*, *Sfântul Mucenic Haralambie*, *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din Munceşti sunt dovadă evidentă că urbea nu a fost lipsită de atenția domnitorilor și dregătorilor Moldovei, care au investit în instituțiile ei ecleziastice și, prin urmare, în dezvoltarea ei cultural-spirituală. Autorii menționează și faptul că acestea „erau înzestrate, de cele mai multe ori, cu biblioteci conținând toate cărțile necesare pentru desfășurarea slujbelor religioase în limbile slavonă, română și greacă" (p. 308).

Constatărilor care urmăresc transformarea Chișinăului „dintr-un sat românesc ca oricare altul într-un oraș destul de important al Țării Moldovei" le stă simetric *Corpusul...*, care cuprinde un număr important (peste 260) de documente și alte materiale adaptate pentru lectură în limba română. În premieră, credem, ni se propune și un *Tabel cronologic* al evenimentelor esențiale care au avut loc la Chișinău, începând cu 40-25 de mii î.H., când în spațiul actual al cartierului Telecentru a fost identificată o stațiune paleolitică târzie și până la 1818, când Patriarhia din Ierusalim dăruiește târgul Chișinău, Biserica *Sf. Arhangheli*, moșiile Buiucani, Vovinţeni și Hrușca împăratului Alexandr I al Rusiei. *Glosarul* cu arhaisme, în sine, e o istorie a cuvintelor care au circulat în această perioadă aurorală.

Opul domnului academician Andrei Eșanu și al doamnei doctor Valentina Eșanu poate fi considerat una dintre Cărțile esențiale ale istoriei Chișinăului, dar și ale spațiului dintre Nistru și Prut. Totodată, această monografie a Chișinăului se înscrie cu demnitate în concertul cărților despre orașele mai mici sau mai mari, mai tinere sau mai vechi ale lumii, tot mai multe la număr în ultimii ani.